

ADALETİN CİNSİYETİ OLUR MU?

YARGIDA KADIN TEMSİLİNİN ÖNEMİ

ÖZET

Bu çalışma, yargı organlarının cinsiyet bileşiminin yargısal sonuçlar üzerindeki etkisini, Anayasa Mahkemesi kararları üzerinden incelemektedir. Literatürde kadın ve erkek hâkimler arasında genel ve bağlamdan bağımsız bir fark bulunmadığını ileri süren ampirik çalışmalar yaygın olmakla birlikte, bu çalışma tartışmayı toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin doğrudan konu edildiği kararlarla sınırlı bir bağlamda yeniden ele almaktadır. Çalışmada kararlar ‘cinsiyetçi’, ‘korumacı cinsiyetçi’ ve ‘cinsiyetçilik karşıtı’ olarak sınıflandırılmış; kadın ve erkek hâkimlerin bu kategorilerdeki yargısal tutumları, ulaşılan hukuki sonuçlar esas alınarak karşılaştırılmıştır. Bulgular, her kadın hâkimin otomatik olarak feminist ya da eşitlikçi bir tutum sergilediği yönünde genelleyici bir iddiayı desteklememekle birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini tespit etme ve problemleştirme bakımından kadın hâkimlerin erkek hâkimlere kıyasla daha yüksek bir duyarlılık gösterebildiklerine işaret etmektedir. Çalışma, Gilligan’ın ihtimam etiği yaklaşımını, yargısal muhakeme süreçlerini açıklamaya yönelik bir kuram olması nedeniyle bu araştırmanın odağı dışında bırakmakta; yargısal sonuçlara odaklanan analiz bakımından Harding’in bakış açısı teorisinin daha elverişli bir çerçeve sunduğunu savunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, yargının cinsiyetsiz ve nötr olduğu varsayımını eleştirel biçimde sorgulamaktadır.

GİRİŞ: KADINLARIN SESİ FARKLI MI?

Hukuk mesleklerinde tarihin yakın bir dönemine kadar sadece erkekler yer alırken, kadınların özgürleşme hareketiyle birlikte bu durumun değişmesi¹ ve hukuk mesleklerinde yer alan kadın sayısının artması, bu gelişmenin hukukun doğası ve yargı kararları üzerinde dönüştürücü bir etkisinin olup olmayacağı sorusunun çok farklı bağlamlarda ele alındığı çalışmaları gündeme getirmiştir. Yargılamanın konusundan bağımsız olarak hâkimlerin cinsiyetinin yargı kararları üzerindeki etkisini genel olarak ölçen² ve sanık ve/veya mağdurun cinsiyeti ile hâkimlerin

¹ Smith, Patricia: Feminist Hukuk Teorisinde Dört İzlek: Farlılık, Tahakküm, Eve Bağlılık, İnkâr, Çev. Ceren Akçabay, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Teorisi Rehberi, Ed. Martin P. Golding-William A. Edmundson, İslık Yayınları, 2021, İzmir, s. 173; Martin, Paricia Yancey-Reynolds, John R.- Keith, Shelley; “Bias and Feminist Consciousness among Judges and Attorneys: A Standpoint Theory Analysis”, Signs, Vol. 27, No. 3, 2002, s. 665-666.

² Johnson, Susan W.- Songer, Donald R.; “Judge Gender and Voting Behaviour of Justices on Two North American Supreme Courts”, Justice System Journal, Vol. 30, Iss. 3, s. 271; Walker, Thomas G.-Barrow, Deborah J.; “The Diversification of the Federal Bench: Policy and Process Ramifications” Journal of Politics, Vol. 47, Iss. 2, s. 596-

cinsiyetinin değişkenlik gösterdiği farklı kombinasyonların etkisini ölçen ilk grup araştırmalarda çoğunlukla, kadın ve erkek hâkimlerin yargısal tutumlarında genelleştirilebilecek anlamlı farklılıklar olmadığı sonucuna ulařılmıştır³.

Bu çalışmalarından elde edilen bulgular, liberal hukuk ideolojisinin temel argümanlarını desteklemek üzere kullanılmıştır. Bu görüşe göre, kadınların katılımı sistemi değiştirmeyecek ya da adaletin nasıl yerine getirildiğini etkilemeyecektir. Çünkü sistem, klasik yargılama modeline uygun, nesnel, cinsiyet ayrımı gözetmeyen yasalar ve uygulamalar tarafından yönlendirilmektedir⁴. Hakimlerin meslek etiği ilkeleri ve bu ilkeler çerçevesinde aldıkları hukuk eğitime uygun olarak, kişisel özelliklerini kararlarına yansıtılmaları beklenir⁵. Böyle bir sistemde, bir kişinin cinsiyeti, tıpkı ırkı, sosyal sınıfı vb. gibi önemsizdir. Tüm insanlar aynı şekilde görülmekte ve aynı muameleye tabi tutulmaktadır⁶.

Fakat realist hukuk kuramlarıyla başlayan ve eleştirel hukuk çalışmalarıyla devam eden, Marksist hukuk teorisi, feminist hukuk teorisi ve eleştirel ırk teorisiyle çeşitlenen hukuk teorileri, temel olarak hukukun tarafsızlık ve objektiflik iddiasına karşı çıkmış ve bu bağlamda hukuk sisteminin sicilini sorgulamıştır⁷. Bu sorgulamada feminist hukuk teorileri, hukukun da patriarkal güç odakları tarafından, erkeklerce yorumlanmak ve yürütölmek üzere şekillendirildiği eleştirisini

617; Allen, David W.; Wall, Diane E.; "The Behavior of Women State Supreme Court Justices: Are They Tokens or Outsiders?" Justice System Journal, Vol. 12, Iss. 2, 1987, s. 232–244; Songer, Donald R.- Davis, Sue- Haire, Susan B.; "A Reappraisal of Diversification in the Federal Courts: Gender Effects in the Courts of Appeals", Journal of Politics, Vol. 56, Iss. 2, 1994, s. 425–439.

³ Gruhl, J., Spohn C., and Welch, S. 1981. "Women as Policy Makers: The Case of Trial Judges", American Journal of Political Science 25:308-322; Kritzer, Herbert M.-Uhlman, Thomas M.; Sisterhood in the Courtroom: Sex of Judge and Defendant in Criminal Case Disposition', Social Science Journal, Volume:14, 1977, s. 86; Davis, Sue; "Do Women Judges Speak 'In A Different Voice?' Carol Gilligan, Feminist Legal Theory and The Ninth Circuit" Wisconsin Women's Law Journal, Vol:8, 1992-1993, s. 143-173.

⁴ Solimine, Michael E.- Wheatley, Susan E., "Rethinking Feminist Judging" Indiana Law Journal, Vol. 70, Iss. 3, 1995, s. 908–911.

⁵ Yıldırım, Engin-Gülener Serdar; 'Anayasa Mahkemesi Kadın Üyelerinin Yargısal Tutumları: Ampirik Bir Araştırma', Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt:6, Sayı:11, Yıl:2017, s. 55.

⁶ Martin, Reynolds and Keiths, s. 667.

⁷ Davis, s. 143.

yöneltir⁸. Feminist hukukçular, sadece spesifik yargı kararlarının ve hukuk reformlarının değil⁹, hukukun temel kavram ve metotlarının da objektifliğini ve tarafsızlığını sorgulama konusu yapar¹⁰.

Hukuk sistemine feminist perspektiften gelen bu eleştiriler, kadınların hukuk mesleklerindeki artan görünürlüğünün, hukuki norm, uygulama ve süreçler üzerindeki olası etkilerini araştıran çalışmaların bağlamını da etkilemiştir. Hukuk mesleklerinde artan kadın sayısının olası sonuçlarını hukuka yönelik feminist eleştiriler bağlamında ele alan araştırmacılar, bu değişimin spesifik olarak hukukun ‘maskülen’ niteliği üzerindeki olası etkilerini tartışmaya başlamıştır. Yine buradan hareketle, hukukun bu niteliğinin daha açık ve şiddetli biçimde görünür olduğu davalarda kadın katılımının etkisinin de daha görünür olduğu iddia edilmiştir.

Bu yöndeki etkiyi araştırmak üzere yürütülen çalışmalar kimi zaman, kadınların hukuk sistemleri içerisindeki pozisyonlarından hareketle sadece kadın avukat¹¹ veya kadın hâkimlerin yargısal tutumlarını ele alırken, kimi çalışmalar böyle bir ayrıma gitmeyerek kadın avukat ve hâkimlerin tutumlarını birlikte ele alır. Bu çalışmaları yürüten araştırmacıların araştırmaya dair temel soruları basitçe, hukuk sistemine içkin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üreten ve güçlendiren normların ve yargısal tutumların gündeme geldiği davalarda, kadınların yargısal tutumlarının erkeklerden farklılaşıp farklılaşmadığıdır. Başka bir ifadeyle, toplumsal cinsiyete dayalı önyargularla ilişkilenmeleri bağlamında kadın ve erkek hukukçuların tutumlarındaki farklılaşmayı konu edinen bu araştırmaların ulaştığı sonuçlar, kabaca şu şekilde özetlenebilir: Kadın hukukçular, erkek hukukçulara kıyasla daha fazla cinsiyet ayrımcılığı gözlemleyebilmekte,

⁸ MacKinnon, Catherine; *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Çev. Türkan Yöey-Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, 2003, s. 271-285.

⁹ MacKinnon, Catharine; *Feminism Unmodified: Discourses On Life and Law*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1987; Olsen, Frances; “Statutory Rape: A Feminist Critique of Rights”, *Texas Law Review*, Volume: 63, Number:3, 1984, s. 337-432; Estrich, Susan: *Real Rape*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1987.

¹⁰ Minow, Martha-Langevoort, Donald; “The Supreme Court 1986 Term” *Harvard Law Review*, Vol. 101, No. 1, 1987, s. 7-370; Scales, Ann C.; “The Emergence of Feminist Jurisprudence: An Essay”, *The Yale Law Journal*, Vol: 95, 1373, 1986, s. 1373-1403; Law, Sylvia A.; “Rethinking Sex and the Constitution”, *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 132, 1984, s. 955-1040; MacKinnon, Catharine A.; “Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence”, *Signs*, Vol. 8, No. 4, 1983, s. 635-658; Bartlett, Katharine; “Feminist Legal Methods”, *Harvard Law Review*, Vol:103, No:4, 1990, s. 829-888.

¹¹ Coontz, Phyllis; “Gender Bias in The Legal Profession: Women ‘See’ It, Men Don’t”, *Women & Politics*, 15:2, 1-22; Menkel-Meadow, Carrie; “Portia in a Different Voice: Speculations on a Women’s Lawyering Process”, *Berkeley Women’s Law Journal*, Vol. 1, 1985, s. 39-63.

hukuki faaliyetlerinde feminist bilinci daha fazla ifade etmekte, toplumsal cinsiyete dair meselelerle feminist bilinç arasındaki pozitif ilişkiyi daha güçlü kurmaktadır¹².

Araştırmacılar ulaştıkları bu sonuçları çoğunlukla, kadınların hukuki süreçlerde yarattığı bu etkinin sahip oldukları farklı bakış açısından kaynaklandığı iddiasıyla desteklemiştir. Bu bağlamda bu iddia sahipleri için açıklanması gereken bir diğer mesele, sözü edilen bu farklı bakış açısının/sesin ne olduğudur¹³. Bu noktada, hâkimlerin cinsiyetinin yargısal tutumlara etkisini açıklamak yalnızca ampirik farklılıkların tespitiyle sınırlı kalamaz; bu farklılıkların hangi kavramsal çerçeve içerisinde anlamlandırılacağı da belirleyicidir. Bu çalışma, söz konusu farklılaşmayı açıklamak üzere feminist teori içerisinde özellikle Gilligan'ın '*Farklı Ses Teorisi*' ile Harding'in '*Bakış Açısı Teorisi*'ni analitik araçlar olarak kullanmayı tercih etmektedir. Böylece ilerleyen bölümlerde dikkat çekilecek Anayasa Mahkemesi'nin kadın üyelerinin farklılaşan yargısal tutumlarını açıklamak üzere kuramsal bir çerçeve oluşturulması amaçlanmaktadır.

I. KURAMSAL TEMEL: FARKLI SES TEORİSİ VE BAKIŞ AÇISI TEORİSİ

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini pekiştiren hukuk normlarını ve uygulamalarını tespit etmek ve bunlarla mücadele etmek üzere yargısal tutum geliştirmek bakımından, kadın hâkimlerin erkek hâkimlere nazaran neden daha becerikli/yatkın olduklarını açıklamak için sıklıkla başvuru alan feminist kuramlardan ilki, Gilligan'ın '*Farklı Ses Teorisi*'dir. Psikolog Carol Gilligan'ın ünlü kuramı, kadın hakimlerin hukuk üzerinde derin bir etkiye sahip olacağına dair tahminler için ampirik bir temelin yanı sıra analiz için bir çerçeve de sunar¹⁴.

Gilligan, kadınlar ile erkekler arasındaki ahlaki muhakeme farklılıklarına dikkat çeker ve erkeklerin ahlaki sorunları daha çok soyut haklar, kurallar ve hiyerarşik ilkeler çerçevesinde ele alma eğiliminde olduğunu, kadınların ise bu sorunları ilişkiyel bağlamı ve karşılıklı sorumlulukları dikkate alarak değerlendirdiğini ileri sürer. Bu farklılaşmayı, erkeklerin ahlaki hiyerarşik bir 'merdiven', kadınların ise ilişkiyel bir 'ağ' olarak kavradıkları yönündeki ayrımla açıklar¹⁵.

¹² Martin, Reynolds and Keiths, s. 673.

¹³ Martin, Reynolds and Keiths, s. 666.

¹⁴ Davis, s. 144-145.

¹⁵ Gilligan, Carol; Kadının Farklı Sesi Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi, Çev. Duygu Dinçer-Fulden Arısan-Merve Elmas, Pinhan Yayıncılık, 2017, s. 88-101.

Bununla birlikte Gilligan, kadınların ihtimam odaklı muhakemesini sabit ve özcü bir ‘kadın doğası’na indirgemez; bu muhakeme biçiminin kadınların toplumsal konumları ve yaşam deneyimleriyle bağlantılı olduğunu özellikle vurgular. Kadınların etik sorunlara ilişkiler ve sorumluluklar üzerinden yaklaşımlarının, eşitsiz toplumsal ilişkilerden bağımsız düşünülmemeyeceğini açıkça kabul eder. Kadınların merkezinde yer alan ilişkiler ve üstlendikleri sorumluluklar çoğu zaman kadınların ikincil konumda oldukları ilişkilerden oluşur ve bu, kadınların kendi ihtiyaçlarını ikinci plana atmalarına dayalı bir etik deneyim yaratır¹⁶.

Çok büyük ses getiren teori, farklı isimlerce farklı biçimlerde geliştirilmiştir. Farklı ses teorisi üzerine çalışan teorisyenler, kadın ve erkeklerin farklı akıl yürütme biçimine sahip olduğu iddiasını benimseyip sürdürenler ve bu iddiayı reddedenler olarak ikiye ayrılabilir. Sara Ruddick ve Nel Noddings ilk grupta yer alırken, Joan Tronto, Virginia Held ve Jonathan Herring bu iddiaya karşı çıkan ikinci grup teorisyenlerdendir. Karacan da Gilligan’ın teorisinin kadınların erkeklerden farklı akli yürüttüğü iddiasından hareketle değerlendirilmemesi gerektiğini savunur. Gilligan’ın yaklaşımının, kadınların farklı ahlaki muhakemesini yüceltirken bu muhakemenin toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle olan bağlantısını dışlamadığını vurgular¹⁷.

Özetle Gilligan’ın teorisi kimi feministlerce metodolojik temelde¹⁸ eleştirilmiştir. Dahası cinsiyete bağlı farklılıkların varlığı ve doğası hakkındaki sorular, feminizmin çeşitli versiyonları arasındaki tartışmaların merkezinde yer alır¹⁹. Ancak sıklıkla eleştirilmesine rağmen kadının farklı sesi teorisi kadın hakimlerin yargısal tutumlarını çalışmak için kullanışlı bir başlangıç noktası olabilir. Çünkü temel olarak Gilligan’ın bulguları, pek çok feminist hukukçunun; hukukun tamamen eril bakış açısıyla donatılmış olması nedeniyle, ayırım, haklar ve soyut kurallara dayanan hukuki karar alma yaklaşımının *doğru* yasal yöntem ve bundan herhangi bir sapmanın gayri meşru

¹⁶ Gilligan, s. 23-31.

¹⁷ Karacan, Olcay; İhtimam Etiği Teorisinden Hareketle Hukuk Eğitiminin Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017, s. 16-40.

¹⁸ Epstein, Cynthia F.; Deceptive Distinctions: Sex, Gender, and The Social Order, Yale University Press, 1990, 81-83; Nails, Debra; “Social-Scientific Sexism: Gilligan's Mis measure of Man”, Social Research, Vol. 50, No. 3, 1983, s. 643-664; Broughton, John M.; “Women's Rationality and Men's Virtues: A Critique of Gender Dualism in Gilligan's Theory of Moral Development”, Social Research Vol. 50, No.3, 1983, s. 597-642; Auerbach., Judy-Blum, Linda-Smith, Vicki and Williams, Christine; “On Gilligan's In a Different Voice”, Feminist Studies, Vol. 11, No. 1, 1985, s. 149-161; Tavis, Carol; The Mismeasure Of Woman, Simon&Schuster, 1992, s. 79-92.

¹⁹ Sunstein, Cass R.; “Feminism and Legal Theory”, Harvard Law Review, Vol. 101, No. 4, 1988, s. 826-848; Williams, Joan C.; “Deconstructing Gender”, Michigan Law Review, Vol. 87, Iss. 4, 1989, s. 797-845.

olarak görüldüğü ve hukuk dışına itilerek kadın bakış açısının dışlandığı yönündeki iddialarıyla örtüşmektedir²⁰.

Kadın katılımının hukuk sistemleri üzerindeki etkisini incelerken Gilligan'ın farklı ses teorisinden faydalanan çalışmaların bir kısmı, kadınların etik muhakeme süreçlerinde erkeklerden farklılaşan bakış açıları ile hukuki muhakeme süreçlerindeki farklı sesleri arasındaki bağlantıyı göstererek, hukuk sistemlerinde artan kadın sayısının sistemi nasıl dönüştürdüğünü açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlantı çerçevesinde bu soru, hukukun ve hukuki süreçlerin vurguladığı değerlere ve bu değerlere ulaşmak üzere yürütülen muhakemeye yönelir. Bu bağlamda erkek egemen mevcut yasal süreçlerde objektiflik, doğru cevap veya tek bir kazananın olmasını yücelterek zafer, öngörülebilirlik ve kesinlik gibi Gilligan'ın erkeklere özgü olduğunu iddia ettiği değerleri mi yüceltmiş oluruz? Buna karşın bir yasal sistemin kurumlarını ve kurallarını yaratma süreçlerine müdahil olduklarında kadınlar hangi değerleri yüceltir?²¹

Kadın hâkimlerin erkek hâkimlerden farklılaşan yargısal tutumlarını incelemek için hem teorik bir perspektif hem de bir yöntem sunan ve bu alandaki araştırmalarda²² başvurulan bir diğer feminist teori Harding'in Bakış Açısı Teorisi'dir. Feminist bakış açısı teorisinin temel argümanlarından biri, farklı toplumsal konumların "doğaya ve toplumsal ilişkilere ilişkin farklı açıklamalar üretme eğiliminde olduğudur"²³. Buna göre toplumsal cinsiyete, etnik ve sınıfsal aidiyete bağlı ilişkiler; bu ilişkilerdeki farklı pozisyonların doğal ve sosyal ilişkileri anlamlandırmak üzere farklı açıklamalar üretmekteki etkisini değerlendirirken kullanılmaya oldukça elverişlidir²⁴. Harding'e göre bu, gücün nasıl işlediğine dair içgörü kazanmak ve doğru olduğu iddia edilen ile insanların gerçekte deneyimledikleri arasındaki farkları ortaya çıkarmak için daha az güçlü olanların açıklamalarını kullanabileceğimiz anlamına gelir. Örneğin, kadınların

²⁰ Davis, s. 146.

²¹ Menkel-Meadow, Carrie; "Portia in a Different Voice: Speculations on a Woman's Lawyering Process", Berkeley Women's Law Journal, 1985, s. 39-63; Menkel-Meadow, Carrie; "The Comparative Sociology of Women Lawyers: The 'Feminization' of the Legal Profession", Osgoode Hall Law Journal, Vol. 24, No. 4, 1986, s. 897-918; Menkel-Meadow, Carrie; "Exploring a Research Agenda of the Feminization of the Legal Profession: Theories of Gender and Social Change", Law & Social Inquiry, Vol. 14, Iss. 2, 1989, s. 289-319.

²² Martin, Reynolds and Keiths, s. 665-701.

²³ Harding, Sandra; "Whose Standpoint Needs the Regimes of Truth and Reality? Comment on Hekman's 'Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited.'" Signs, Vol. 22, No.2, 1997, s. 384; Harding, Sandra; Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives, Cornell University Press, 1991, s. 11-14.

²⁴ Britanica, <https://www.britannica.com/topic/standpoint-theory>, Harding, 1991, s. 119-121.

hukuki bağlamla ilişkin gözlemlerini, egemen hukuk ideolojinin söylediğinin aksine, hukukun gerçekte nasıl çalıştığına dair bilgi edinmek için kullanabiliriz²⁵.

Bu bağlamda her ne kadar hâkimlerin ve avukatların da herkes gibi toplumsal cinsiyet düzeninin içinde yerleşik olmaları nedeniyle hukuku uygularken, toplumsal cinsiyet rejimini de uygulamaları olağan görülebilecek olsa da²⁶ hukuk profesyonellerinin kadın ve erkek olarak statüleri, hukuk sistemindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine yönelik farkındalıklarını etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkar. Buradan hareketle feminist bakış açısı teorisinin ortaya koyduğu bir diğer argüman, kadınların cinsiyet-toplumsal cinsiyet sistemindeki ikincil statüsünün, her ne kadar kaçınılmaz olmasa da cinsiyet hakkında feminist bir bilinç üretebilecek²⁷ deneyimlere yol açtığıdır. Başka bir ifadeyle kadınların cinsiyete dayalı ayrımcılıkla ilgili daha fazla deneyime sahip olmaları, onları bu tür ayrımcılıklar karşısında daha duyarlı kılar ve bu sayede kadınlar, önlerine gelen davalarda ve hukuk uygulamasını oluşturan sosyal ilişkilerde cinsiyet yanlılığını daha kolay fark ederler²⁸.

Bu çalışmadaki temel iddiamız da Anayasa Mahkemesi'nin kadın hakimlerinin yargısal tutumlarının Harding'in temel iddiasını destekler nitelikte olduğudur. Öte yandan hukuki norm ve uygulamalardaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini tespit edebilmenin feminist metotları kullanma becerisiyle, metotları kullanma becerisinin de feminist bilinçle doğrudan ilgili olduğuna feminist hukukçularca sıklıkla dikkat çekilir. Ancak biz, çalışmanın kapsamını yalnızca hukuk normlarındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini görme becerisi bakımından kadın ve erkek hakimleri karşılaştırmakla sınırlı tutarak, bu becerinin feminist hukuk metotlarını kullanma sıklığı ve feminist bilinç düzeyiyle ilişkisini incelemeyeceğiz. Bu bağlamda ele aldığımız kararlarda kadın hakimlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini tespit ederken sıklıkla feminist hukuk metotlarına başvurduğunu belirtmekle yetiniyor, kararları bu açıdan incelemeyi başka bir çalışmada konu edilmek üzere kapsam dışında bırakıyoruz.

²⁵ Harding, 1997, s. 384; Harding, 1991, s. 138-140.

²⁶ West, Candace-Zimmerman, Don H.; "Doing Gender." Gender and Society, Vol. 1, No. 2, 1987, s. 125-51.

²⁷ Harding, 1991, s. 131-132.

²⁸ Harding, 1991, s. 124-126; Coontz, Phyllis; "Gender and Judicial Decisions: Do female Judges Decide Cases Differently than Male Judges", Gender Issues, Vol. 18, 2000, s 71.

II. ARAŞTIRMA SONUÇLARINA DAİR KAYGILAR

İnceleme sonucunda elde ettiğimiz bulgulara geçmeden önce, kadın ve erkek hakimlerin yargısal tutumlarını karşılaştırmak üzere yürütülecek çalışmalara ilişkin metodolojik kaygılara değinmek yerinde olacaktır. İlk olarak hukuk mesleklerinde, özellikle karar makamında yer alan kadın sayısı böyle bir ampirik araştırma yürütmek için yetersizdir²⁹. Bu alandaki kadın temsiline sınırlılığının yanı sıra söz konusu temsiline niteliğine dair de bir takım soru işaretleri vardır. Buna göre kadınların sayısal olarak azınlıkta kaldığı hukuk alanı, kadınların yaşam deneyimlerinin de dışlandığı *erkek* bir alandır. Bu anlamda bir yandan kadın sayısındaki sınırlılık tıpkı siyaset gibi hukuku da erkeklerin ve yaşam deneyimlerinin baskın olduğu bir erkek alan haline getirirken öte yandan bu alanda bir şekilde var olabilmiş kadın hukukçuların da varlıklarını sürdürebilmek için bu baskın kodlara uygun yargısal tutumlar sergilemesine neden olabilmektedir. Bu bakımdan bir yargısal tutumun ne kadar toplumsal tercihler ne kadar bireysel tercihler doğrultusunda şekillendiğini söylemek her zaman kolay değildir³⁰.

Bununla birlikte hâkimlerin diğer elit gruplar gibi yargısal tutumlarına ilişkin araştırmalara katılmakta çoğunlukla isteksiz olmalarından dolayı bu çalışmaların hiçbirinin örnekleme hâkimlerin karar verme süreçlerinden hareketle oluşturulmamıştır. Başka bir ifadeyle bu çalışmalar, sadece oy verme davranışına odaklandığından hâkimleri ilgili sonuca ulaştıran sebepler üzerinde durmaz. Coontz'un da dikkat çektiği üzere söz konusu çalışmalarda hâkimlerin kararlarını nasıl meşrulaştırdıklarına dair bilgi toplanmadığından, hâkimi belirli şekilde karar vermeye iten unsurun ne olduğunu bilmek mümkün olmayacaktır. Bu anlamda bu hususta söylenecek her şey spekülasyon olmanın ötesine geçmeyecektir³¹.

Bir başka metodolojik kaygı, grubu karşılaştırma tekniklerine ilişkindir. Bu sorunu aşabilmek için belirli bir somut olay için kadın ve erkek hâkimlerin görüşlerini karşılaştırmaya imkân veren bir mahkeme seçilebilir. Bu bakımdan tek hâkimli mahkemeler böyle bir karşılaştırma için yapısal olarak elverişli değildir. Öte yandan belirli bir durumda kadınların ve erkeklerin akıl yürütmelerini karşılaştırma fırsatına sahip olabilmemiz için, ilgili mahkeme kararında belirli yönde oy kullanan

²⁹ Coontz, *Judicial* s. 62; Davis, s. 148.

³⁰ Allen-Wall, s. 232-233.

³¹ Coontz, *Judicial*, s. 62-63.

hâkimlerin kendilerini bu şekilde oy veremeye iten sebepleri açıklayabilme imkânlarından söz edebilmek gerekir³².

Dahası hâkimlerin yargısal tutumlarını etkileyen tek kişisel faktör cinsiyetleri değildir. Örneğin Davis'in kendi çalışmasında vurguladığı ve dikkate aldığı üzere hâkimlerin yargısal tutumlarını etkileyen en önemli faktörlerden biri siyasi görüşleridir. Örneğin liberal bir hâkim genel olarak azınlık hakları ve özel olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin gündeme geldiği davalarda hukukta yerleşik kodları değiştirecek yenilikçi kararlar vermeye daha yatkın olabileceken muhafazakâr bir hâkim tersi bir çizgide karar verecektir. Aradaki fark mutlaka hâkimin cinsiyetiyle ilgili olmayabilir. Hâkimin cinsiyetiyle ilgili olmayan farklılıkları hesaba katmak amacıyla, her kadın hâkimin yargısal tutumu, geçmişi onunkine mümkün olduğunca benzeyen bir erkek hâkimle karşılaştırılmalıdır³³.

Bu araştırmaların yetersizliğinin en önemli sebebi, yargısal davranışı anlamlandırmak ve yorumlamak için kullanılan kavramsal çerçevenin yetersizliğidir. Yargı geleneği tarafsızlık, bağımsızlık ve nesnelliği vurgularken hukuk teorisi ve pratiği arasındaki uçurumu kapatacak bir kavramsal çerçeveden yoksundur. Oysa hukuk mesleklerinden tarihsel olarak uzak tutulmuş kadınlar ve azınlık grupları, kendi kişisel deneyimleri ile 'tarafsız ve bağımsız' teorik geleneği nasıl uzlaştırabileceklerine dair sorular sormaktadır³⁴.

Dahası bu alanda yürütülen çalışmalarda çoğunlukla örneklemin belirlenmesinde dikkate alınan kriterler açıklanmaz ve gerekçelendirilmez. Örneğin bu çalışmalar çoğunlukla yüksek mahkeme üyesi kadın hâkimlerle yürütülür ve çoğunlukla ceza yargılamaları konu edilir. Böyle bir çalışmanın bulgularını genellemek, spekülatif bir tutum olacaktır. Zira ilk derece mahkemelerinin hakimleri ile yüksek mahkeme hakimlerinin ya da ceza mahkemesi hakimleri ile aile mahkemesi hakimlerinin yargısal tutumları farklılaşabilir. Son olarak çalışmalar çoğunlukla yayımlanmış tek hâkimli mahkeme kararlarına dayanır. Dolayısıyla aynı davaya ilişkin bir başka hâkimin vereceği kararın bilgisiyle karşılaştırma yapma imkânı yoktur. Bütün bunlar, bu alanda yürütülen çalışmaları spekülasyona açık hale getiren unsurlardır³⁵.

³² Davis, s. 149-150.

³³ Davis, s. 150.

³⁴ Coontz, Judicial, s. 63.

³⁵ Coontz, Judicial, s. 62.

Yukarıda değindiğimiz olası sorunları mümkün olduğunca aşabilmek adına bu çalışmada spesifik olarak toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin tartışıldığı davalarda Anayasa Mahkemesi'nin kadın ve erkek hakimlerinin yargısal tutumları karşılaştırılmıştır. Böylece, çok hakimli bir mahkeme olması sebebiyle kadın ve erkek hakimlerin aynı somut olaya ilişkin yargısal tutumlarını karşılaştırma imkânı olmuştur. Yanı sıra kararlar kaleme alınırken hem kararların hem de karşı oyların gerekçelerine yer verildiğinden, hakimleri ilgili sonuca ulaştıran sebeplerin feminist bilinçle ilişkisi olup olmadığı teyit edilebilmiştir. Ancak bu halde de ilk derece mahkemelerinde kadın hâkim sayısı neredeyse erkek hâkimlerle eşitken yüksek mahkemelerde kadın hâkim temsilinin azlığı problemi aşılammamıştır. Benzer biçimde bu çalışmada Anayasa Mahkemesi'nin az sayıdaki kadın hakiminin yargısal tutumuna ilişkin elde edilen sonuçların, tek başına kadın hakimlerin yargısal tutumlarına ilişkin genellemelere elverişli olamayacağı gerçeği de akılda tutulmalıdır.

Çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan örneklemin belirlenmesinde hangi kriterlerin dikkate alındığı sorusunun cevaplanamaması problemi de değindiğimiz metodolojik sorunları aşma kaygısıyla bir ölçüde çözülmüş olur. Başka bir ifadeyle Anayasa Mahkemesi'nin kadın hakimleri sayılarının azlığına rağmen karşılaştırma esnasında ortaya çıkabilecek birçok metodolojik sorunu ortadan kaldıran bir örneklem olması sebebiyle tercih edilmiştir. Yanı sıra karşılaştırmanın bağlamı daraltılarak, başka bir deyişle kadın ve erkek hâkimlerin yargısal tutumlarının hangi bağlamda karşılaştırıldığı, bu iki yargısal tutum arasında ne bağlamda ve ne yönde bir farklılaşma arandığı önceden belirlenerek, örneklem bu karşılaştırma bağlamına uygun olarak oluşturulmuştur.

Öte yandan Gilligan'ın farklı ses teorisinden hareketle sadece ulaşılan hukuki sonuçlar değil, bu sonuçlardan bağımsız olarak yürütülen muhakeme süreçlerine dair birtakım farklılıklardan söz etmek de mümkün olacaktır³⁶. Ancak biz bu incelemede kadın ve erkek hakimlerin muhakeme süreçlerine dair farklılıklarını değerlendirmeksizin, karşılaştırmanın konusunu sadece ulaştıkları hukuki sonuçlarla sınırlı tutmayı tercih ediyoruz. Hakimleri ilgili sonuca ulaştıran akıl yürütme biçimlerine, ulaşılan sonucun feminist bilinçle ilişkisini teyit etmek üzere, sınırlı olarak değineceğiz.

³⁶ Davis, s. 151-152.

III. T.C. ANAYASA MAHEKEMESİ ÖRNEĞİ

Literatürde cinsiyetin yargısal tutumlar üzerindeki etkisini Anayasa Mahkemesi örneği üzerinden inceleyen ilk ve tek çalışma, Engin Yıldırım ve Serdar Gülener’in birlikte kaleme aldığı 2017 tarihli makaledir³⁷. Anayasa Mahkemesi’nin kadın üyelerinin yargısal tutumlarının konu edildiği bu çalışmada, kadın üyelerin yer aldığı kararlar; temel haklara ilişkin kararlar, kuvvetler ayrılığına ilişkin kararlar, ekonomik ve sosyal haklara ilişkin kararlar olmak üzere sınıflandırılmış, bu kategorilerden hiçbirine dâhil edilemeyen kararlar kategori dışı olarak adlandırılmıştır³⁸. Bu kategorilerin dışında doğrudan kadınları ilgilendiren ve ayrımcılık konusunu tartışan kararlarda kadın hâkimlerin takındığı yargısal tutumlar, ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Bu çalışmada sıklıkla atıf yapacağımız ilgili bölümde ele alınan ve mahkeme önüne iptal ve itiraz yoluyla gelen 26 karar; cinsiyetçi kararlar, korumacı cinsiyetçi kararlar ve cinsiyetçilik karşıtı kararlar olmak üzere alt başlıklandırılmıştır. Nihayetinde bu çalışmada, kadın üyelerin yargısal tutumları arasında belirgin bir ortaklaşma olmadığı ve incelenen spesifik konulara ilişkin davalarda da kadın ve erkek hakimlerin yargısal tutumları arasında belirgin bir farklılaşma tespit edilemediği sonucuna varılmıştır. Başka bir ifadeyle araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar ışığında cinsiyetin, Anayasa Mahkemesi hâkimlerinin kararlarını etkilediğini söylemek mümkün değildir³⁹.

Bu anlamda çalışma, burada ortaya koyduğumuz iddiayla taban tabana zıt sonuçlara ulaşmış olması bakımından dikkatle incelenmeye değerdir. Nitekim Anayasa Mahkemesi’nin kadın üye sayısının oldukça sınırlı olmasının doğal bir sonucu olarak, kadın üyelerin yer aldığı karar sayısı da bu kararlar içerisinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin gündeme geldiği karar sayısı da oldukça azdır. Aynı sınırlı sayıda kararı inceleyerek farklı sonuçlara ulaşılmış olması, bu çalışmanın sonuçlarının önceki çalışmayla karşılaştırılarak ortaya konmasını ve farklılığın sebebinin tespit edilmesini faydalı ve gerekli kılmaktadır.

Bu bağlamda ilk olarak bu çalışmada değerlendireceğimiz kararlara ilişkin kendi sınıflandırmamızı ortaya koyacak, sonrasında söz konusu kararlara ve bu kararlardaki kadın hâkimlerin yargısal tutumlarına ilişkin değerlendirmemizi önceki çalışmayla karşılaştırmalı olarak

³⁷ Engin Yıldırım-Serdar Gülener; “Anayasa Mahkemesi Kadın Üyelerinin Yargısal Tutumları: Ampirik Bir Araştırma”, Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt:6, Sayı:11, Yıl:2017, s. 51-84.

³⁸ Kadın üyelerin ekonomik ve sosyal haklarla ilgili konularda temel haklar ve güçler ayrılığı konularına göre daha devletçi bir tavır takındıkları gözlemlenmiştir. Yıldırım-Gülener, s. 51

³⁹ Yıldırım-Gülener, s. 76-77.

yapacağız. Kararları incelemekteki maksadımız, Anayasa Mahkemesi'nin kadın ve erkek hâkimlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin gündeme geldiği davalardaki yargısal tutumlarını karşılaştırmak olduğundan ilgili mahkeme kararları, heyet içerisinde en az bir kadın hâkimin olması⁴⁰ ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin tartışılması olarak ifade edebileceğimiz iki kritere göre belirlenmiştir. Mahkeme'nin ilk kadın hâkimi 1990 yılında görev aldığı için bu tarihten önceki kararlar ve 2014 yılında Zehra Ayla Perктаş'ın emekliliği sonrası hiç kadın hâkim atanmadığı için bu tarihten sonraki kararlar sadece heyetteki kadın hâkimlerin erkek hâkimler üzerindeki etkilerini göstermek üzere sınırlı olarak çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Bu çerçevede inceleyeceğimiz kararları, önceki çalışmalardan esinle⁴¹; cinsiyet eşitsizliklerini pekiştiren (cinsiyetçi) kararlar, cinsiyet eşitsizlikleriyle mücadele eden (cinsiyetçilik karşıtı) kararlar ve korumacı *cinsiyetçi* kararlar olmak üzere üç ayrı başlık altında ele alacağız. İleride örnekler üzerinden de ortaya konulacağı üzere korumacı kararlar, kadını ya da kadına ilişkin toplumsal-kültürel kalıpları koruması bağlamında cinsiyetçi veya cinsiyetçilik karşıtı olabilmektedir. Bu iki grup kararı birbirinden ayırmak, yasa koyucunun ne zaman pozitif ayrımcılık yaparak '*uzun yılların eşitsizlik yaratan olumsuz birikimlerini azaltmak ve önlemek amacıyla yöneldiğini*' ne zaman kadınlara dair içselleştirilmiş toplumsal-kültürel kalıplardan hareketle farklı uygulamayı haklılaştırmaya çalıştığını tespit etmek zordur. İlgili kararları incelediğimiz bir sonraki bölümde etraflıca irdeleyeceğimiz üzere bu zorluk, Yıldırım ve Güleener ile aynı kararlara ilişkin farklı sınıflandırma ve değerlendirmemizin de temel sebebidir.

Bu kapsamda kadın üyelerin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ilişkin verilen kararlarda takındıkları tutumları erkeklerinkiyle karşılaştırmalı olarak üç ayrı kategori altında incelediğimizde elde ettiğimiz sonuçlar şunlardır:

⁴⁰ 1961 yılında kurulan Anayasa Mahkemesi'nin şimdiye kadar görev yapmış 133 hakiminden sadece 5 tanesi kadındır. Bunlardan Samia Akbulut (299) ve Aysel Pekiner (81) yedek üye oldukları için çok az kararda yer almıştır. Tülay Tuğcu, Fulya Kantarcıoğlu ve Zehra Ayla Perктаş Anayasa Mahkemesi'nde asıl üye olarak görev yapmış kadın hakimlerdir. Bugün 15 üyeli Anayasa Mahkemesi'nde görev yapan kadın üye yoktur. Yıldırım-Güleener, s. 81-82.

⁴¹ Oder, Bertil Emrah; "Anayasa'da Kadın Sorunsalı: Norm, İçtihat ve Hukuk Politikası", Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar, Der. Hülya Durudoğan-Fatoş Gökşen-Bertil Emrah Oder-Deniz Yüksekler, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 207-238.

1. Anayasa Mahkemesi'nin Cinsiyetçi Kararları

Anayasa Mahkemesi'nin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini pekiştiren kararları incelendiğinde bu kararlarda ilk olarak heyetteki kadın hakimlerden en az birinin karşı oy kullandığı göze çarpmaktadır.

Örneğin Mahkeme'nin 743 sayılı Yasa'nın 153. maddesinin değişik birinci fıkrasındaki “*Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır*” ifadesinin Anayasa'nın eşitlik ilkesini ihlal etmediği yönünde verdiği kararda⁴², Mahkeme heyeti içerisindeki Fulya Kantarcıoğlu, Yalçın Acargün ve Mustafa Bumin ile kaşı oy kullanmıştır.

Bu kararda çalışmamız açısından dikkat çekici bir diğer husus, Mahkeme'nin, TMK Madde 21'deki “*kocanın ikametgâhı karının ikametgâhı... addolunur*” ifadesini Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırılık bakımından incelediği eski tarihli bir kararında⁴³, hiç kadın üyenin olmadığı Mahkeme heyetinin oy birliğiyle iptal isteminin reddine karar vermiş olmasıdır. Mahkeme gerekçesinde, ikametgâh açısından erkeğe tanınan üstünlüğü “*aile birliğinin sağlanmasındaki kamu yararı*”na dayandırmaktadır. Bu kararda çoğunlukla birlikte aile birliğinin korunması için ortak ikametgâhı savunan Yalçın Acargün ve Mustafa Bumin, Mahkeme'nin yine aile birliğini korumak gerekçesiyle aldığı soyadına ilişkin kararda Fulya Kantarcıoğlu'yla birlikte karşı oy kullanmıştır.

Bu kararlardan hareketle, erkek üyelerin benzer meseleler karşısında benimsedikleri yargısal tutumlarda zamanla meydana gelen değişimin, heyete katılan kadın hâkimlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine yönelik duyarlılıklarının etkisiyle ilişkili olduğu söylenebilir.

AİHM ihlal kararlarından⁴⁴ sonra soyadına ilişkin düzenleme 2011 yılında Anayasa Mahkemesi önüne tekrar geldiğinde ise ihlal olmadığı yönünde 19 hâkimle verilen karar, 8'e karşı 11 oyla alınmıştır⁴⁵. Mahkemenin iki kadın hâkimi Fulya Kantarcıoğlu ve Zehra Ayla Perkteş, bu cinsiyetçi karar karşısında karşı oy kullanan hâkimler arasındadır.

⁴² (AYM, E.1997/61, K.1998/59, 29/09/1998, § ...) Yıldırım-Gülener tarafından da cinsiyetçi kararlar kategorisinde değerlendirilmiştir. Heyetteki diğer kadın hakim Samia Akbulut çoğunluğa katılmıştır.

⁴³ (AYM, E.1993/23, K.1993/55, 02/12/1993, § ...) Yıldırım-Gülener tarafından da cinsiyetçi kararlar kategorisinde değerlendirilmiştir.

⁴⁴ AİHM Ünal Tekeli-Türkiye Davası, 16 Kasım 2004, Başvuru No: 29865/96.

⁴⁵ (AYM, E.2009/85, K.2011/49, 10/03/2011, § ...) Yıldırım-Gülener tarafından da cinsiyetçi kararlar kategorisinde değerlendirilmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin bu başlık altında sınıflandırabileceğimiz bir başka hükmü, 'gayri meşru' ilişki halinde yakalanan veya bu ilişkide bulunmak üzere olan ya da henüz bu ilişkide bulunmuş olduğundan şüphe edilmeyecek şekilde görülen kız kardeşle cinsel ilişkide bulunan kişilere karşı erkek veya kız kardeşin işlediği öldürme veya etkili eylem suçlarından dolayı hükmedilecek cezaların indirilmesini öngören 765 Sayılı TCK'nın 462. Maddesi'ni oy çokluğuyla eşitlik ilkesine aykırı bulmadığı kararıdır⁴⁶. Bu kararda da karşı oy kullanan 4 hâkimden biri, heyetin iki kadın hâkiminden biri olan Fulya Kantarcıoğlu'dur.

Cinsiyetçi kararların bir başka örneği, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 153. Maddesi'ne eklenen "Gebe veya rahmindeki bebek için tıbbi zorunluluk bulunması hâlinde doğum, sezaryen ameliyatı ile yaptırılabilir." hükmünün Anayasa'nın 17. Maddesi'ne aykırılığının değerlendirildiği ve iptal isteminin reddedildiği karardır⁴⁷. Bu kararda da heyetteki tek kadın hâkim olan Zehra Ayla Perктаş, karşı oy kullanan 5 hâkimden biridir. Perктаş'ın karşı oy yazısından alıntılanan aşağıdaki ifade, kullandığı oyun feminist bilinçle şekillendiğini de göstermektedir:

"İptali istenilen fıkrada ise anne istemli sezaryenin ancak tıbbi bir zorunluluk bulunması halinde yaptırılabilmesi belirtilmek suretiyle, hamile kadının istemediği tıbbi bir müdahale ile doğum yapması kararlaştırılmış olmaktadır.

Bu durumda sezaryen yöntemi ile doğumun gerçekleştirilmesi hakkına getirilen bu sınırlama Anayasa'nın 17. maddesine aykırıdır."

Anayasa Mahkemesi, ırza geçme suçuna ilişkin TCK Madde 416 ve Madde 434'ü eşitlik ilkesine aykırılık bakımından incelediği davada⁴⁸ oy çokluğuyla iptal isteminin reddine karar vermiştir. TCK 416'da her ne kadar ırza geçme suçunun yalnızca erkekler tarafından işlenebileceğine dair açık bir ifade ya da imaya yer verilmemiş olsa da Mahkeme: "...bazı fiillerin yaradılış veya hukuk düzeni icabı kadın tarafından işlenemeyeceği, ancak erkek tarafından işlenmesinin mümkün olduğu"ndan bahisle reşit olmayan kimsenin rızası ile cinsi münasebette bulunma suçunun da bu nitelikte olduğunu savunarak, iptal istemi talebini oy çokluğuyla

⁴⁶ (AYM, E.1997/45, K.1998/48, 16/07/1998, § ...) Yıldırım-Gülener tarafından da cinsiyetçi kararlar kategorisinde değerlendirilmiştir. Heyetteki diğer kadın hakim Samia Akbulut çoğunluğa katılmıştır.

⁴⁷ (AYM, E.2012/103, K.2013/105, 03/10/2013, § ...) Yıldırım-Gülener tarafından da cinsiyetçi kararlar kategorisinde değerlendirilmiştir.

⁴⁸ (AYM, E.2001/478, K.2004/38, 25/03/2004, § ...) Yıldırım-Gülener tarafından da cinsiyetçi kararlar kategorisinde değerlendirilmiştir.

reddetmiştir. Mahkeme heyetinde yer alan iki kadın hâkim, Fulya Kantarcıoğlu ve Tülay Tuğcu, Mustafa Bumin ile karşı oy kullanmıştır.

2. Korumacı Cinsiyetçi Kararlar

Anayasa Mahkemesi'nin cinsiyetçi kararlarında olduğu gibi korumacı cinsiyetçi kararlarında da en az bir kadın hâkimin karşı oy kullandığı görülmektedir.

İlk korumacı cinsiyetçi karar örneğinde, İş Kanunu'nun kadının evlendiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde işi kendi arzusu ile sona erdirmesi halinde kıdem tazminatına hak kazanacağını düzenleyen 14. Maddesi, Anayasa'nın eşitlik ilkesini ihlal ettiği iddiasıyla dava konusu olmuştur⁴⁹. Bu davada Mahkeme, oy çokluğuyla ihlal olmadığı yönünde karar vermiştir. Mahkeme'nin iki kadın hâkimi, Zehra Ayla Perktaş ve Fulya Kantarcıoğlu, birlikte kaleme aldıkları karşı oy yazısında:

“Çağımızda kadın, geleneksel yaklaşımlarla değil, toplumun eşit haklara sahip bireyi olarak erkeklerle aynı hukuksal konuma getirilebilmesi amacıyla Anayasal korumadan yararlandırılmalıdır. Bu tür korumaya gereksinim duyulmadığı durumlarda ise erkeklerin kadınların yararlandığı olanaklardan yoksun bırakılmaları onlar yönünden açık bir eşitsizlik yaratacağını” belirterek, maddenin eşitlik ilkesine aykırı olduğunu vurgulamıştır.

Mahkeme, Yıldırım ve Gülener tarafından cinsiyetçi kararlar kategorisinde değerlendirilen bir başka kararında⁵⁰, çocuklara yönelik cinsel istismar suçunda, fail ile mağdur arasındaki ilişki bağlamında daha ağır cezayı gerektiren nitelikli halleri düzenleyen 5237 s. TCK m. 103/3169 cinsel istismar suçunun üvey baba tarafından işlenmesi durumunda ceza artırımı öngörülürken, üvey anne tarafından işlenmesinin suçun nitelikli halleri arasında sayılmamasının Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırı olduğu iddiasını değerlendirmiştir. Hukuk devleti ilkesiyle ilgili olarak yaptığı değerlendirmede; *“cinsel istismar suçunun daha ziyade erkekler tarafından işlendiği”* ve *“erkeklerin kadınlara göre daha fazla fiziksel güç kullanma potansiyeline sahip olmaları dikkate alındığında”* çocuğu daha etkin bir koruma amacı güden düzenlemenin yasa koyucunun takdir

⁴⁹ (AYM, E.2006/156, K.2008/125, 19/06/2008, § ...) Yıldırım-Gülener tarafından da korumacı cinsiyetçi kararlar kategorisinde değerlendirilmiştir.

⁵⁰ (AYM, E.2008/93, K.2009/41, 05/03/2009, § ...)

yetkisinde olduğu ve hukuk devletine aykırı bir yönünün olmadığına karar vermiş, eşitlik açısından incelemeye gerek duyulmamıştır.

Bu kararda Mahkemenin iki kadın hâkimi Fulya Kantarcıoğlu ve Zehra Ayle Perктаş, iki erkek hakimle birlikte kaleme aldıkları karşı oy yazısında:

“...hak eşitliğinin sağlanabilmesi için kadınlar yönünden pozitif ayırıcılığa izin verilmesi, aynı konumda bulunan erkeklerin hak kaybına uğramalarının nedeni olamaz. Kadınlarla erkeklerin aynı haklardan yararlanmalarının sağlanması amacı dışında kadınlara kimi ayrıcalıklar tanınmasının eşitlik ilkesiyle bağdaştırılması”nın olanaksız olduğunu vurgular.

Mahkeme bir yıl arayla verdiği iki ayrı kararda⁵¹, kadının eşi yararına üçüncü kişilere borçlanmasını, sulh hâkiminin onay vermesi koşuluna bağlayan 743. Sayılı TMK'nın 169. maddesini incelemiş ve oy çokluğuyla iptal istemini reddetmiştir. Konusu aynı olan bu kararlardan ilki Yıldırım ve Güleler'in çalışmasında 'korumacı cinsiyetçi kararlar' kategorisinde değerlendirilmişken ikincisi, 'cinsiyetçi kararlar' kategorisinde ele alınmıştır. Her iki kararda da Mahkeme heyetindeki iki kadın hâkiminden biri olan Fulya Kantarcıoğlu'nun, ilk kararda iki, ikinci kararda üç erkek üyeyle birlikte kaleme aldığı karşı oy yazısında karara ilişkin itiraz şu şekilde dile getirilir:

“Sosyal, ekonomik ve kültürel her alanda kadın ve erkek eşitliğinin esas alınmasını gerektiren bir Anayasal düzende, kadının, zekâ ve kavrayışının erkekten daha az olduğu varsayımına dayanarak, üçüncü kişilerle kocası yararına yaptığı kimi hukukî işlemlerde ehliyetini sınırlamanın hiç bir haklı nedeni bulunmamaktadır. Yaptığı hukukî işlemlerin sonucunu değerlendirememeye tehlikesi, evlilik birliğinin aynı konumdaki tarafları olan kadın ve erkek için farklı değildir.”

Yaşlı kadınlar ve erkekler arasında infaz koşullarına ilişkin farklılık yapılmasına dair maddeyi anayasaya uygunluk bakımından değerlendiren mahkeme, iptal kararı vermemiştir⁵². Yıldırım ve Güleler tarafından 'cinsiyetçi kararlar' kategorisinde değerlendirilen bu kararda,

⁵¹ (AYM, E.1997/27, K.1998/43, 30/06/1998, § ...); (AYM, E.1999/47, K.1999/46, 28/12/1999, § ...). Her iki kararda da heyetteki diğer kadın hakim Samia Akbulut çoğunlukla birlikte ihlal olmadığı yönünde oy kullanmıştır.

⁵² (AYM, E.2005/86, K.2010/111, 08/12/2010, § ...)

heyetteki bir diğerkadın hâkim Zehra Ayla Perktaş'ın *aksine* Fulya Kantarcıoğlu, bir erkek hakimle birlikte karşı oy kullanmıştır.

Buraya kadar ele aldığımız 'cinsiyetçi' ve 'korumacı cinsiyetçi' kararlar kategorilerinin Yıldırım ve Gülener'in değerlendirmeleriyle örtüşmediği haller, bu kararlardan hareketle ulaştığımız sonucu değiştirmeyeceği için göz ardı edilebilir niteliktedir. Nitekim hem cinsiyetçi hem de korumacı cinsiyetçi kararlarda kadın hakimlerin yargısal tutumlarına ilişkin temel tespitimiz, oransal olarak sayıları çok az olmasına rağmen her cinsiyetçi/korumacı cinsiyetçi kararda en az bir kadın hâkimin karşı oy kullandığıdır. Buradan hareketle, kararın korumacı cinsiyetçi ya da cinsiyetçi oluşu fark etmeksizin, kadın hakimlerin hukuka içkin cinsiyetçi unsurları tespit etmekte erkeklere kıyasla daha başarılı olduğu söylenebilir. Ancak korumacı cinsiyetçi kararlar ile bir sonraki başlıkta ele alacağımız cinsiyetçilik karşıtı kararlar kategorilerindeki uyumsuzluk, her bir kararda üzerinde durulacağı üzere Yıldırım ve Gülener'in çalışmasıyla tamamen zıt sonuçlara ulaşmamızın temel sebebidir.

3. Cinsiyetçilik Karşıtı Kararlar

Anayasa Mahkemesi'nin cinsiyetçilik karşıtı kararlarının tamamında kadın hâkimlerin alınan karara katıldığı, hiçbir zaman karşı oy kullanmadığı görülmektedir.

Yıldırım ve Gülener'in makalesinde korumacı cinsiyetçi kararlar kategorisinde değerlendirilen, cinsiyetçilik karşıtı kararların ilki; aile reisi ibaresinin kaldırılması yönünde, heyetteki tek kadın hâkim Fulya Kantarcıoğlu'nun da katılımıyla oy birliğiyle verilen hükümdür⁵³. Bu başlıkta ele alınabilecek bir diğerkararda⁵⁴, kanun koyucunun sarkıntılık suçunun mağdurunun sadece genç erkekler olabileceğini varsayarken kadınlar için genç olma şartını aramamış olması, cinsiyetçilik olarak görülmüş ve kanun maddesi, heyetteki kadın hakimler Tülay Tuğcu, Samia Akbulut ve Fulya Kantarcıoğlu'nun da katılımıyla, oy birliğiyle eşitlik ilkesine aykırılıktan iptal edilmiştir. Yine Anayasa Mahkemesi'nin yalnızca kadınların hemşirelik yapmasına izin veren Hemşirelik Kanunu'ndaki ilgili hükmün iptaline ilişkin verdiği karar da heyette yer alan Fulya Kantarcıoğlu ve Zehra Ayla Perktaş'ın aynı yöndeki oylarıyla, oy birliğiyle alınmıştır⁵⁵. Bu başlık

⁵³ (AYM, E.2003/81, K.2007/50, 17/04/2007, § ...)

⁵⁴ (AYM, E.2000/39, K.2002/35, 20/03/2002, § ...) İsaletli olarak belirtildiği üzere kararda normun koruduğu hukuksal değerin 'namus, iffet ve edep duyguları' olarak saptanması sorunlu ise de bu çalışmada karar, karar yönü bakımından kategorize edilerek cinsiyetçilik karşıtı karar olarak değerlendirilmiştir. Oder, s. 224.

⁵⁵ (AYM, E.2006/166, K.2009/113, 23/07/2009, § ...)

altında ele alabileceğimiz bir başka kararında Mahkeme, Pasaport Kanunu'nun kız ve erkek çocuklarının anne ve babalarının hususî damgalı pasaportlarından yararlanabilmeleri bakımından kız çocukları lehine farklı koşullar öngören hükmünü, Zehra Ayla Perктаş ve Fulya Kantarcıoğlu'nun aynı yöndeki kararıyla oy birliğiyle iptal etmiştir⁵⁶.

Mahkemenin, TMK madde 175'de 'Boşanma sebebiyle yoksulluğa düşecek tarafın, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan mali gücü oranında süresiz nafaka isteyebileceğine' ilişkin düzenlemeyi incelediği, Yıldırım ve Gülener'in korumacı cinsiyetçi kararlar kategorisinde ele aldığı kararında⁵⁷ iptal istemi, heyetteki iki kadın hâkim Fulya Kantarcıoğlu ve Zehra Ayla Perктаş'ın aynı yöndeki oyuyla, oy birliğiyle reddedilmiştir.

Oy birliğiyle alınan bir diğer cinsiyetçilik karşıtı kararda⁵⁸ Mahkeme, Soyadı Kanunu'nun 4. Maddesinde düzenlenen '*Evliliğin feshi veya boşanma hallerinde çocuk anasına tevdi edilmiş olsa bile babasının seçtiği veya seçeceği adı alır.*' ifadesini inceler. Yıldırım ve Gülener tarafından korumacı cinsiyetçi karar kategorisinde ele alınan bu kararda heyetteki iki kadın hâkim Fulya Kantarcıoğlu ve Zehra Ayla Perктаş'ın da aynı yöndeki oyuyla, oy birliğiyle düzenlemenin iptaline hükmedilmiştir.

Mahkemenin cinsiyetçilik karşıtı kararlarının çoğu oy birliğiyle alınmışken, istisnai olarak oy çokluğuyla alınan cinsiyetçilik karşıtı kararların tamamında karşı oylar, erkek hâkimlerce kullanılmıştır.

Mahkemenin kadın ve erkeğin zina fiillerini farklı koşullarla suç olarak düzenleyen TCK maddelerini eşitlik ilkesini ihlal ettiği iddiasıyla incelediği, Yıldırım ve Gülener tarafından ilki⁵⁹ cinsiyetçilik karşıtı kararlar, ikincisi⁶⁰ korumacı cinsiyetçi kararlar kategorisinde ele alınan ilk iki kararda, ***sadece erkek hâkimlerden oluşan heyet bu maddelerin eşitlik ilkesini ihlal edip etmediğini bir diğerini dikkate almadan değerlendirmiştir. Mahkeme, her iki madde için de ihlal olmadığı yönünde karar vermiştir.***

⁵⁶ (AYM, E.2004/30, K.2008/55, 07/02/2008, § ...) Yıldırım-Gülener tarafından da cinsiyetçilik karşıtı kararlar kategorisinde değerlendirilmiştir.

⁵⁷ (AYM, E.2005/56, K.2009/94, 25/06/2009, § ...)

⁵⁸ (AYM, E.2010/119, K.2011/165, 08/12/2011, § ...)

⁵⁹ (AYM, E.1966/30, K.1967/9, 02/03/1967, § ...)

⁶⁰ (AYM, E.1968/13, K.1968/56, 28/11/1968, § ...)

Mahkeme ilk kez 1996 yılında iki hükmü birlikte değerlendirmiş ve iptal talebiyle önüne gelmiş olan erkeğin zinasına ilişkin maddeyi, Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırılığı gerekçesiyle, heyetteki kadın hakimler Fulya Kantarcıoğlu ve Samia Akbulut'un da katılımıyla oy birliğiyle iptal etmiştir⁶¹. Yanı sıra iptal kararının verilmesiyle doğan hukuksal boşluk, kamu yararını olumsuz yönde etkileyeceğinden, gerekli düzenlemeleri yapması için yasama organına süre tanımak amacıyla, iptal kararının, Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak bir yıl sonra yürürlüğe girmesi uygun bulunmuştur. Ancak yasama organı iptal edilen hükmün yerine bir yıl içerisinde herhangi bir düzenleme yapmadığından, sürenin sonunda yine kadın aleyhine bir sonuç doğmuş; kadının zinası suç olarak düzenlenmişken erkeğin zinası suç olarak düzenlenmemiştir.

Nihayet AYM'nin 1998 tarihli kararında⁶² kadının zinasını düzenleyen ceza maddesi hükmünü de oy çokluğuyla iptal etmiştir. Bu kararda bizim açımızdan ilginç olan husus, ***daha önce erkeğin zinasını düzenleyen hükmün iptali yönünde oy kullanan hâkimler Sacit Adalı ve Ali Hüner'in, bu kararda karşı oy kullanmış olmalarıdır.*** Adalı ve Hüner'in, karşı oyda belirttikleri kadının zinasının aile ve toplum üzerinde yaratacağı hasara ilişkin kaygılarının benzerini erkeğin zinası için taşımamaları çarpıcıdır.

Bu başlık altında değinilebilecek bir diğer örnek, Mahkeme'nin aile içi şiddeti düzenleyen TCK'nun 86. Maddesi'nin 3. Fıkrasının a bendine ilişkin iptal istemini değerlendirdiği karardır⁶³. Bu maddede özetle, basit bir tıbbi müdahaleyle giderilebilecek kasten yaralama fiilleri için kovuşturma ve soruşturma yapılabilmesi için şikâyet şartı aranmışken, bu fiillerin “*Üstsoya, altsoya, eşe veya kardeşe karşı*” işlenmesi halinde şikâyet koşulu aranmadığı gibi verilecek cezanın yarı oranında arttırılacağına hükmedilmiştir.

Yıldırım-Gülener tarafından korumacı cinsiyetçi kararlar kategorisinde değerlendirilen bu kararda Mahkeme, 5'e karşı 6 oyla iptal istemini reddetmiştir. Kararının gerekçesinde, aile içi şiddetin ülkemiz için ciddi bir problem olduğuna ve devletin bireyleri aile içi şiddetten koruma yükümlülüğü kapsamında ihtiyaç duyulan düzenlemeleri yapması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Bu kararda Mahkeme heyetinde yer alan iki kadın hâkim de iptal isteminin reddi yönünde oy kullanarak, aile içi şiddetle etkili mücadele edebilmek için hukuk sisteminin ihtiyaç duyduğu

⁶¹ (AYM, E.1996/15, K.1996/34, 23/09/1996, § ...) Yıldırım ve Gülener'in makalesinde de 'Cinsiyetçilik Karşıtı Karar' kategorisinde değerlendirilmiştir.

⁶² (AYM, E.1998/3, K.1998/28, 23/06/1998, § ...) Yıldırım ve Gülener'in tarafından da 'Cinsiyetçilik Karşıtı Karar' kategorisinde değerlendirilmiştir.

⁶³ (AYM, E.2005/151, K.2008/37, 03/01/2008, § ...)

normlardan birinin iptalini engellemiştir. Bu kategoride ele alınan diğer kararlar gibi bu kararın da Yıldırım ve Güleler gibi korumacı cinsiyetçi karar kategorisinde değerlendirilmesi halinde ise kadın hakimlerin yargısal tutumunun cinsiyetçiliği pekiştirdiğini söylemek gerekecektir.

Oy çokluğuyla alınan bir başka cinsiyetçilik karşıtı karar, Mahkeme'nin daha önce ele aldığı TMK 175'deki yoksulluk nafakasına ilişkin düzenlemeyi konu edinir. Yıldırım ve Güleler tarafından 'korumacı cinsiyetçi karar' kategorisinde değerlendirilen ve 1'e karşı 16 oyla alınan bu kararda, karşı oy kullanan üye, oy çokluğuyla alınan diğer cinsiyetçilik karşıtı kararlarda olduğu gibi erkektir.

Bu başlık altında ele alacağımız son karar, Mahkeme'nin kız ve erkek çocuklarına yetim aylığı bağlanabilmesinin koşullarını kız çocukları lehine farklı şekilde düzenleyen Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun 74. maddesini Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırılık açısından incelediği hükmüdür. Bu incelemede Mahkeme, yetim aylığı bağlanmasının şartlarının kız çocukları lehine farklı biçimde düzenlenmiş olmasını heyetteki iki kadın hâkimin katılımı ve yine bir erkek hâkimin karşı oyuyla, oy çokluğuyla pozitif ayrımcılık olarak değerlendirmiş ve hükmü iptal etmemiştir. Yıldırım ve Güleler tarafından korumacı cinsiyetçi karar kategorisinde değerlendirilen bu kararın bizce de karar konusu düzenleme pozitif ayrımcılık⁶⁴ niteliğinde olduğundan, cinsiyetçilik karşıtı kararlar başlığında ele alınması gerekir.

SONUÇ

Bu çalışma, yargısal tutumların cinsiyetle ilişkisini ele alan literatürde sıklıkla sorulan "kadın ve erkek hâkimler arasında anlamlı bir fark var mıdır?" sorusunu, yargısal muhakeme biçimlerinden ziyade ulaşılan hukuki sonuçlara odaklanan ve bağlamı belirli bir dava grubuyla sınırlı bir inceleme üzerinden yeniden değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda çalışma, hâkimlerin cinsiyetinin yargılamanın her türünde ve her bağlamda otomatik olarak farklı sonuçlar ürettiği yönünde genelleme bir iddiadan bilinçli olarak kaçınmış; bunun yerine, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin doğrudan tartışma konusu olduğu davalarda kadın ve erkek hâkimlerin yargısal tutumlarının nasıl farklılaştığını incelemiştir. Anayasa Mahkemesi kararları üzerinden yürütülen bu inceleme, hem feminist hukuk teorisinin sunduğu kavramsal çerçeveleri sınama hem de Türkiye bağlamına özgü ampirik bir katkı sunma imkânı sağlamıştır.

⁶⁴ Oder, s. 219.

Çalışmada ulaşılan bulgular, hâkimlerin cinsiyetinin yargı kararlarını her durumda belirleyen tekil ve mutlak bir faktör olmadığı yönündeki genel literatürle uyumludur. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini pekiştiren ya da bu eşitsizliklerle mücadele eden normların Anayasa Mahkemesi önüne geldiği davalarda, kadın hâkimlerin erkek hâkimlere kıyasla cinsiyetçi unsurları daha görünür kılan bir yargısal tutum sergileyebildikleri gözlemlenmiştir. Özellikle cinsiyetçi ve korumacı cinsiyetçi karar kategorilerinde kadın hâkimlerin daha sık karşı oy kullandıkları; cinsiyetçilik karşıtı olarak değerlendirilen kararların ise her zaman kadın hâkimlerin katılımıyla ve çoğu zaman oy birliğiyle alındığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, kadın hâkimlerin her durumda *daha eşitlikçi* ya da *daha ilerici* kararlar verdiği yönünde basitleştirici bir iddiayı desteklemekten ziyade, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini tespit etme ve problemleştirme konusunda daha yüksek bir duyarlılık geliştirebildiklerine işaret eder.

Bununla birlikte, bu sonuçların her kadın hâkimin otomatik olarak feminist bir bilince sahip olduğu ya da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini aynı ölçüde fark edip aynı biçimde değerlendirdiği şeklinde yorumlanması mümkün değildir. İncelenen kararlar, kadın hâkimler arasında da bu tür eşitsizlikleri tespit etme, adlandırma ve bunlara karşı eleştirel bir tutum geliştirme bakımından anlamlı farklılıklar bulunduğunu gösterir. Dolayısıyla çalışmada ortaya konulan fark, biyolojik ya da özsel bir *'kadınlık'* farkı olarak değil; belirli deneyimlerin, farkındalık düzeylerinin ve eleştirel konumlanmaların sonucu olarak anlaşılmalıdır. Bu yönüyle çalışma, kadın hâkimleri homojen bir grup olarak ele almaktan özellikle kaçınmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın bulguları, Harding'in bakış açısı teorisinin temel tezleriyle büyük ölçüde örtüşür. Kadınların toplumsal cinsiyet düzeni içindeki konumları, hukukun tarafsız ve nötr işleyişine dair eleştirel bir farkındalık geliştirmelerine imkân tanıyabilmekte; bu farkındalık, özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin konu edildiği davalarda yargısal sonuçlara yansiyabilmektedir.

Bu noktada, aynı Anayasa Mahkemesi kararlarını inceleyerek kadın ve erkek hâkimler arasında bu bağlamda anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşan Yıldırım ve Gülener'in çalışması da bu makalenin temel tezini zayıflatmak yerine, onu farklı bir düzlemde teyit eder. Söz konusu çalışmada ulaşılan farklı sonuçların, büyük ölçüde kararların 'cinsiyetçi', 'korumacı cinsiyetçi' ve 'cinsiyetçilik karşıtı' olarak sınıflandırılmasındaki farklılaşmadan kaynaklandığı görülmektedir. Nitekim bu çalışmada cinsiyetçilik karşıtı olarak değerlendirilen bazı kararların,

Yıldırım ve Güleler tarafından korumacı cinsiyetçi olarak sınıflandırılabilirdi; bu farklı sınıflandırmanın ise kadın ve erkek hâkimlerin yargısal tutumlarına ilişkin bütünüyle farklı değerlendirmelere yol açtığı açıktır. Bu durum, yalnızca hâkimlerin değil, araştırmacıların da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini tespit etme, adlandırma ve problemleştirme konusunda farklı tutumlar geliştirebildiklerini gösterir. Bu farklılığın, bu çalışmanın yazarı ile Yıldırım ve Güleler'in toplumsal cinsiyet konuları arasındaki farkla ilişkili olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla söz konusu çalışma, cinsiyetin yargısal sonuçlar üzerindeki etkisinin yanı sıra, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini okuma ve tanımlama becerisinin de cinsiyete duyarlı olabileceği yönündeki temel iddiayı dolaylı fakat güçlü bir biçimde destekler.

Öte yandan bu çalışmanın bulguları, bazı metodolojik sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Anayasa Mahkemesi'ndeki kadın hâkim sayısının sınırlılığı, ulaşılan sonuçların genelleştirilmesini güçleştirir. Bununla birlikte çok hâkimli bir mahkeme yapısı, karşı oy gerekçelerinin varlığı ve kararların ayrıntılı gerekçeler içermesi, kadın ve erkek hâkimlerin aynı somut olay karşısındaki tutumlarını karşılaştırma bakımından bu çalışmayı diğer pek çok ampirik çalışmaya kıyasla avantajlı kılar.

Sonuç olarak bu çalışma, yargının cinsiyetsiz ve nötr bir alan olduğu yönündeki geleneksel varsayımları sorgulamakta; kadın hâkimlerin varlığının, en azından toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin doğrudan tartışıldığı davalarda, hukuka içkin cinsiyetçi varsayımların görünür kılınmasına katkı sunabildiğini ortaya koymaktadır. Bu katkı, kadın hâkimlerin tek başına yargıyı dönüştürdüğü yönünde iddialı bir sonuca götürmese de yargı organlarının cinsiyet bileşiminin hukukun nasıl yorumlandığı, uygulandığı ve değerlendirildiği üzerinde etkisiz olmadığına işaret eder. Bu nedenle yargıda kadın temsilinin artırılmasına yönelik talepler, yalnızca temsili adalet ya da sayısal eşitlik meselesi olarak değil, hukukun içeriği ve adaletin nasıl tesis edildiği sorusuyla yakından ilişkili bir mesele olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Allen, David W.; Wall, Diane E.;“The Behavior of Women State Supreme Court Justices: Are They Tokens or Outsiders?” Justice System Journal, Vol. 12, Iss. 2, 1987, s. 232–244.

Auerbach., Judy-Blum, Linda-Smith, Vicki and Williams, Christine; “On Gilligan's In a Different Voice”, Feminist Studies, Vol. 11, No. 1, 1985, s. 149-161.

Bartlett, Katharine; “Feminist Legal Methods”, Harvard Law Review, Vol:103, No:4, 1990, s. 829-888.

Benhabib, Seyla; “The Generalized and the Concrete Other: The Kohlberg-Gilligan Controversy and Feminist Theory”, Feminism as Critique On the Politics of Gender, Edit. Seyla Benhabib - Drucilla Cornell, University of Minnesota, Minneapolis 1987.

Britanica, <https://www.britannica.com/topic/standpoint-theory>

Broughton, John M.; “Women's Rationality and Men's Virtues: A Critique of Gender Dualism in Gilligan's Theory of Moral Development”, Social Research Vol. 50, No.3, 1983, s. 597-642.

Coontz, Phyllis; “Gender and Judicial Decisions: Do female Judges Decide Cases Differently than Male Judges”, Gender Issues, Vol. 18, 2000, s. 59-73. (Judicial)

Coontz, Phyllis; “Gender Bias in The Legal Profession: Women ‘See’ It, Men Don’t”, Women & Politics, 2000, 15:2, 1-22. (Bias)

Davis, Sue; “Do Women Judges Speak ‘In A Different Voice?’ Carol Gilligan, Feminist Legal Theory and The Ninth Circuit” Wisconsin Women’s Law Journal, Vol:8, 1993, s. 143-173.

Epstein, Cynthia F.; Deceptive Distinctions: Sex, Gender, And The Social Order, Yale University Press, 1990.

Estrich, Susan: Real Rape, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1987.

Gilligan, Carol; Kadının Farklı Sesi Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi, Çev. Duygu Dinçer-Fulden Arısan- Merve Elmas, Pinhan Yayıncılık, 2017.

Gruhl, J., Spohn C., and Welch, S. 1981. "Women as Policy Makers: The Case of Trial Judges", American Journal of Political Science 25:308-322.

Harding, Sandra; Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives, Cornell University Press, 1991, s. 11-14.

Harding, Sandra; "Whose Standpoint Needs the Regimes of Truth and Reality? Comment on Hekman's 'Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited.'" Signs, Vol. 22, No.2, 1997, s. 382-391.

Johnson, Susan W.- Songer, Donald R.; "Judge Gender and Voting Behaviour of Justices on Two North American Supreme Courts", Justice System Journal, Vol. 30, Iss. 3, s. 265-279.

Judges, Donald P.; "Taking Care Seriously: Relational Feminism, Sexual Difference and Abortion", North Carolina Law Review, Vol. 73, 1994-1995, s. 1323-1480.

Karacan, Olcay; İhtimam Etiği Teorisinden Hareketle Hukuk Eğitiminin Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017.

Kritzer, Herbert M.-Uhlman, Thomas M.; Sisterhood in the Courtroom: Sex of Judge and Defendant in Criminal Case Disposition', Social Science Journal, Volume:14, 1977, s. 86.

Law, Sylvia A.; "Rethinking Sex and the Constitution", University of Pensilvanya Law Review, Vol. 132, 1984, s. 955-1040.

MacKinnon, Catharine A.; "Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence", Signs, Vol. 8, No. 4, 1983, s. 635-658.

MacKinnon, Catharine; Feminism Unmodified: Discourses On Life and Law, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1987.

MacKinnon, Catherine; Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru, Çev. Türkan Yöey-Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, 2003. (2003)

Martin, Paricia Yancey-Reynolds, John R.- Keith, Shelley; "Bias and Feminist Consciousness among Judges and Attorneys: A Standpoint Theory Analysis", *Signs*, Vol. 27, No. 3, 2002, s. 665-701.

Menkel-Meadow, Carrie; "Portia in a Different Voice: Speculations on a Women's Lawyering Process", *Berkeley Women's Law Journal*, Vol. 1, 1985, s. 39-63.

Menkel-Meadow, Carrie; "The Comparative Sociology of Women Lawyers: The 'Feminization' of the Legal Profession", *Osgoode Hall Law Journal*, Vol. 24, No. 4, 1986, s. 897-918.

Menkel-Meadow, Carrie; "Exploring a Research Agenda of the Feminization of the Legal Profession: Theories of Gender and Social Change", *Law & Social Inquiry*, Vol. 14, Iss. 2, 1989, s. 289-319.

Minow, Martha-Langevoort, Donald; "The Supreme Court 1986 Term" *Harvard Law Review*, Vol. 101, No. 1, 1987, s. 7-370.

Nails, Debra; "Social-Scientific Sexism: Gilligan's Mis measure of Man", *Social Research*, Vol. 50, No. 3, 1983, s. 643-664.

Oder, Bertil Emrah; "Anayasa'da Kadın Sorunsalı: Norm, İctihat ve Hukuk Politikası", *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*, Der. Hülya Durudoğan-Fatoş Gökşen-Bertil Emrah Oder-Deniz Yüksekler, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 207-238.

Olsen, Frances; "Statutory Rape: A Feminist Critique of Rights", *Texas Law Review*, Volume: 63, Number:3, 1984, s. 337-432.

Scales, Ann C.; "The Emergence of Feminist Jurisprudence: An Essay", *The Yale Law Journal*, Vol: 95, 1373, 1986, s. 1373-1403.

Smith, Patricia: *Feminist Hukuk Teorisinde Dört İzlek: Farlılık, Tahakküm, Eve Bağlılık, İnkâr*, Çev. Ceren Akçabay, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Teorisi Rehberi*, Ed. Martin P. Golding-William A. Edmundson, Isık Yayınları, 2021, İzmir.

Solimine, Michael E.- Wheatley, Susan E.; "Rethinking Feminist Judging" *Indiana Law Journal*, Vol. 70, Iss. 3, 1995, s. 891-920.

Songer, Donald R.- Davis, Sue- Haire, Susan B.; “A Reappraisal of Diversification in the Federal Courts: Gender Effects in the Courts of Appeals”, *Journal of Politics*, Vol. 56, Iss. 2, 1994, s. 425–439.

Sunstein, Cass R.; “Feminism and Legal Theory”, *Harvard Law Review*, Vol. 101, No. 4, 1988, s. 826-848.

Tavris, Carol; *The Mismeasure Of Woman*, Simon&Schuster, 1992.

Walker, Thomas G.-Barrow, Deborah J.; “The Diversification of the Federal Bench: Policy and Process Ramifications” *Journal of Politics*, Vol. 47, Iss. 2, s. 596–617.

West, Candace-Zimmerman, Don H.; “Doing Gender.” *Gender and Society*, Vol. 1, No. 2, 1987, s. 125–51.

Williams, Joan C.; “Deconstructing Gender”, *Michigan Law Review*, Vol. 87, Iss. 4, 1989, s. 797-845.

Wolf-Devine, Celia; “Abortion and the Feminine Voice”, *Public Affairs Quarterly*, Vol. 3, No. 3, 1989, s. 81-97.

Yıldırım, Engin-Gülener Serdar; ‘Anayasa Mahkemesi Kadın Üyelerinin Yargısal Tutumları: Ampirik Bir Araştırma’, *Anayasa Hukuku Dergisi*, Cilt:6, Sayı:11, Yıl:2017, s. 51-84.

KARARLAR

AYM, E.1966/30, K.1967/9, 02/03/1967.

AYM, E.1968/13, K.1968/56, 28/11/1968.

AYM, E.1993/23, K.1993/55, 02/12/1993.

AYM, E.1996/15, K.1996/34, 23/09/1996.

AYM, E.1997/27, K.1998/43, 30/06/1998.

AYM, E.1997/45, K.1998/48, 16/07/1998.

AYM, E.1997/61, K.1998/59, 29/09/1998.

AYM, E.1998/3, K.1998/28, 23/06/1998.

AYM, E.1999/47, K.1999/46, 28/12/1999.
AYM, E.2000/39, K.2002/35, 20/03/2002.
AYM, E.2001/478, K.2004/38, 25/03/2004.
AYM, E.2003/81, K.2007/50, 17/04/2007.
AYM, E.2004/30, K.2008/55, 07/02/2008.
AYM, E.2005/56, K.2009/94, 25/06/2009.
AYM, E.2005/86, K.2010/111, 08/12/2010.
AYM, E.2005/151, K.2008/37, 03/01/2008.
AYM, E.2006/156, K.2008/125, 19/06/2008.
AYM, E.2006/166, K.2009/113, 23/07/2009.
AYM, E.2008/93, K.2009/41, 05/03/2009.
AYM, E.2009/85, K.2011/49, 10/03/2011.
AYM, E.2010/119, K.2011/165, 08/12/2011.
AYM, E.2012/103, K.2013/105, 03/10/2013.